

ПАТЕНТНО-ЛІЦЕНЗІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ – ОСНОВА КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЇ НАУКОВИХ ЗНАНЬ

Показано стан патентно-ліцензійної діяльності в Україні, який визначається рівнем винахідницької активності та розвитком ринку ліцензій.

Doctorate I.P. Onufryk – USUFWT

Patent-license activity as commercialization base of scientific knowledge

It's shown a situation of patent-license activity in Ukraine, which determines by level of inventive activity and development of the market of license.

Науково-технічний рівень розробок у світовій практиці оцінюється інтегральним показником – добутком зареєстрованої кількості патентів на індекс цитування наукових праць. У країнах, які базують свій розвиток на інноваційних засадах, цей показник такий: США – 105 тис., Японія – 80 тис., І Німеччина – 18 тис., Великобританія – 9 тис., Франція – 8 тис., Швейцарія – 1,1 тис., країни СНД – близько 400. Ці цифри є переконливим аргументом для інноваційної моделі розвитку економіки України. Вони характеризують потужні можливості такого нематеріального активу як інтелектуальна власність. На світовому ринку інтелектуальна власність є досить поширеним товаром, загальна вартість якого сягає 50 % від обсягу всього продажу.

Інтелектуальна власність загалом поділяється на промислову власність і твори, що охороняються авторським правом. Детальніше зупинимось на об'єктах промислової власності (ОПВ), до яких належать: винаходи, промислові зразки, корисні моделі, знаки для товарів і послуг. Прибуток від використання винаходів за термін дії патенту нерідко дорівнює вартості нерухомого майна підприємства, що використовує ці винаходи.

Всім зрозуміло, що тільки на підґрунті подальшого розвитку науки і техніки, впровадження нових технологій і винаходів забезпечується конкурентоспроможність і якість продукції. Це, в свою чергу, вимагає ширшого залучення до господарського обігу об'єктів промислової власності. З розвитком ринкових відносин різко зростає увага до питань створення, придбання і використання винаходів, промислових зразків, товарних знаків, їх правової охорони як одного з факторів належного рівня створюваних виробів, технологічних процесів та послуг. Для прикладу, у 1991 р. США експортували технологічної інтелектуальної власності на суму 17,8 млрд. дол. З другої половини 80-х р. експорт із США інтелектуальної власності подвоївся і перевищив 25 % всього обсягу американського експорту [1].

В Україні здебільшого ігноруються питання обліковування цих нематеріальних активів, тому поки що зарано стверджувати про їхнє ефективне використання. Хоча норми, встановлені Законом України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" визначають перелік прав, які входять до нематеріальних активів. Крім того, постає проблема виміру нема-

теріальних активів через їх нематеріальну форму, тобто наявність "невідчутного" капіталу. Отже, сьогодні через недосконалий облік інтелектуальний продукт не зараховується до активів, оскільки, на перший погляд, не дає економічних вигод, хоча світова практика свідчить про протилежне.

Наявність інтелектуального продукту стає тільки першим кроком у ланцюгу "наука – інновації – виробництво". Результати творчих досягнень стають товаром тільки за певних умов. Світовий рівень використання запатентованих нововведень становить 3-5 %. У процесі перетворення ідеї на товар невикористаних рішень відсіюється ще більше. З кожних 100 нових товарів, у які втілені нові ідеї, ринок відхиляє понад 90 [2, ст. 42]. Дійсно великі закордонні фірми, враховуючи великий ризик і підвищені затрати з великою обережністю впроваджують виробництво нової продукції. Всі нові види нової продукції американських фірм досягаються на 70 % – простої модифікації, 20 % – незначні інновації, 10 % – принципові нововведення [3].

Облік ОПВ дасть змогу встановити наявність цих нематеріальних активів, а оцінка і аналіз дозволить зарахувати їх до балансу суб'єктів господарювання.

Складність полягає в тому, щоб передбачити, як матеріалізувати конкретний ОПВ підтверджується статистикою. Так, для створення одного виробу, що користується попитом, необхідно мати 55-60 неординарних ідей, які можуть виникнути як у самій фірмі, або поступити від зовнішніх джерел [2, ст. 43].

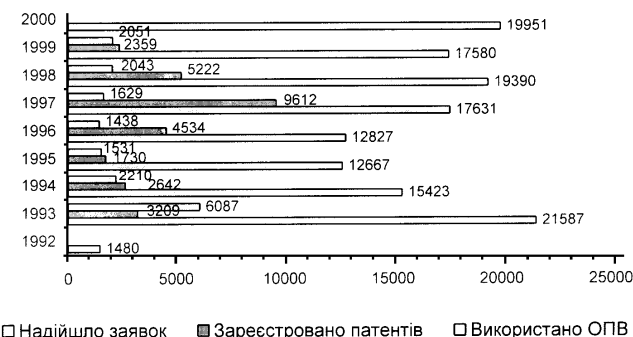

Рис. 1. Характеристика надходження, реєстрації та використання ОПВ

Показники, які характеризують діяльність у сфері охорони інтелектуальної власності в Україні, наведені на рис. 1. З цього рисунку видно як простежується тенденція зростання заявок на охоронні документи, але тільки незначна їх частина отримала державну охорону. Ще меншим є рівень використання ОПВ, що в 3 і більше разів менший за кількість зареєстрованих ОПВ.

У табл. 1-4 подано інформацію про кількісну зміну окремих видів ОПВ відповідно до числа поданих заявок і виданих патентів [4].

Загалом винахідницький потенціал зростає. Головну увагу необхідно звернути на динаміку вітчизняного винахідництва, так як кількість виданих патентів становить той інтелектуальний потенціал, який може бути викорис-

* Наук. керівник: проф. Ю.Ю. Туниця, д-р екон. наук – УкрДЛТУ

таний у майбутньому. Динаміка патентування в Україні іноземними заявниками може служити індикатором майбутніх інвестицій. Зростання, кількості патентів, виданих іноземцям, припадає на 1994 і 1997 рр. Спад простежується у 1995 і 1996 рр. Починаючи з 1999 р. знову спостерігається зростання. З табл. 1 видно, що іноземні заявники надають перевагу міжнародній процедурі патентування.

Отже, можна стверджувати, що винахідницька активність в Україні перебуває на низькому рівні. Кількість виданих патентів у 40 разів менша, ніж у США або у 8 разів менша у перерахунку на душу населення.

Табл. 1. Заявки і патенти на винаходи

	1992	1994	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Надійшло заявок	920	6687	4893	6256	6950	7035	7239	8813
у тому числі:								
за національною процедурою	910	5910	3985	4980	5560	5657	5861	-
від національних заявників	910	5355	3636	4688	5319	5401	5620	7208
від іноземних заявників	-	555	349	292	241	256	241	-
за процедурою РСТ*	10	777	908	1276	1390	1378	1378	-
Зареєстровано патентів	230	4650	4270	9121	4336	1294	9065	11670
у тому числі:								
на ім'я національних заявників	228	3905	4085	8709	4225	619	4921	-
на ім'я іноземних заявників	2	745	185	412	111	675	851	-
Зареєстровано патентів без експертизи по суті	-	53	1284	4665	3755	156	4266	9353

* передбачено Договором про патентну кооперацію

Табл. 2. Заявки і патенти на корисні моделі

	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Надійшло заявок	125	126	135	137	204	376
у тому числі:						
від національних заявників	80	126	130	134	202	361
від іноземних заявників	45	-	5	3	2	15
Зареєстровано патентів	4	24	99	161	194	-
у тому числі:						
на ім'я національних заявників	4	24	94	157	183	-
на ім'я іноземних заявників	-	-	5	4	11	-

Табл. 3. Заявки і патенти на промислові зразки

	1992	1994	1996	1997	1998	1999	2000
Надійшло заявок	56	319	312	699	911	811	1135
у тому числі:							
від національних заявників	56	287	241	567	768	761	1074
від іноземних заявників	-	32	41	132	143	50	61
Зареєстровано патентів	12	338	240	392	725	871	-
у тому числі:							
на ім'я національних заявників	12	307	171	331	576	694	-
на ім'я іноземних заявників	-	31	69	61	149	177	-

Табл. 4 Кількість використаних об'єктів промислової власності

	1996	1997	1998	1999
Всього	1438	1629	2043	2051
у тому числі:				
винаходів	1097	1324	1614	1632
корисних моделей	36	32	47	40
промислових зразків	305	273	382	379

Табл. 5. Динаміка надходження заявок на знаки для товарів і послуг [5]

	1998	1999	2000
Надійшло заявок	11392	9530	11201
За національною процедурою	5070	4736	6272
у тому числі:			
від національних заявників	3041	323	4423
від іноземних заявників	2029	1413	1849
За Мадридською угодою	6322	4794	4929

Табл. 5 показує кількість заявників на знаки для товарів і послуг.

Висока активність іноземних заявників у поданні заявок на знаки для товарів і послуг свідчить про зацікавленість іноземного інвестора в освоєнні ринку України. Інакше кажучи, іноземні фірми не вкладають інвестиції в економіку України у вигляді нових технологій, а намагаються оволодіти її ринком. У такий спосіб іноземна фірма через деякий час може і вкласти інвестиції у вигляді не зовсім нової технології, розширивши для себе виробництво і обсяги продажу.

Тенденції розвитку ринку ОПВ проаналізуємо на основі інформації щодо надходження та державної реєстрації договорів про використання прав на ОПВ (рис. 2). Кількість надходження договорів на реєстрацію постійно зростає, проте частка зареєстрованих знизилась і за останні два роки становить менше половини.

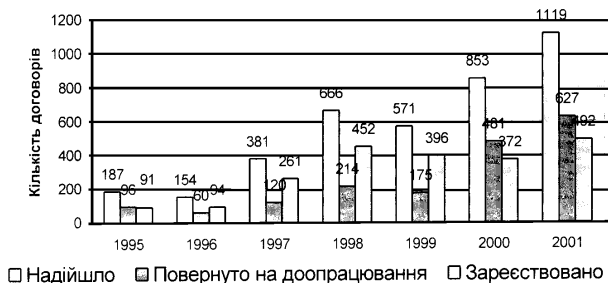

Рис. 2. Динаміка надходження та реєстрації договорів про передачу прав на ОПВ в Україні [6]

Використання прав на ОПВ можливе на основі укладання ліцензійних договорів і договорів про передачу прав на ОПВ. Динаміка ліцензування ОПВ наведена на рис. 3. Бачимо, що ліцензійний ринок в Україні ще недостатньо розвинутий. Порівняно з кількістю охоронних документів він є дуже мізерним.

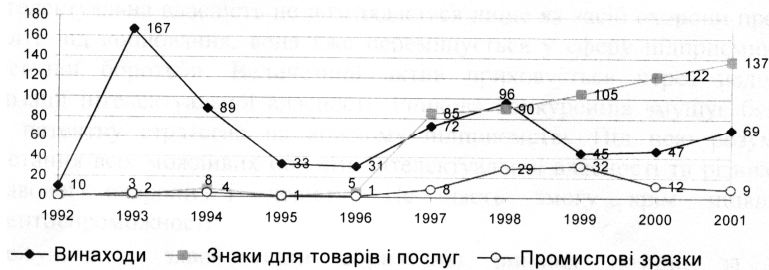

Рис. 3. Динаміка розвитку ліцензійного ринку ОПВ в Україні [6]

Ситуація по міністерствах і відомствах України виглядає ще болючішою (табл. 6). Сьогодні у вузівському секторі науки нагромаджено значний обсяг розробок на основі винаходів, які, на жаль, не використовуються (табл. 7). Дані про охоронні документи УкрДЛТУ, наведені на рис. 4, свідчать про їх обмежене використання.

Табл. 6. Основні показники зі створення і використання ОПВ за міністерствами і відомствами України [7]

	Подано заявок на видачу охоронних документів			Отримано охоронних документів			Використано ОПВ			Дохід від використання ОПВ за 1995р, тис.грн.
	1993	1994	1995	1993	1994	1995	1993	1994	1995	
Мінпромполітики	621	326	304	295	309	192	335	232	308	13339,9
Держкомлісгосп	3	2	10	—	—	—	3	—	—	—
НАН України	855	339	267	336	409	247	197	157	99	13,0
МОН України	1018	873	830	1075	502	280	26	14	45	71,6

Табл. 7. Обсяги розробок за секторами науки, млн. грн.

Сектор науки	Академічний	Вузівський	Галузевий	Заводський
Розробок	10,2	32,8	2,7	4,7
Розробок на основі винаходів	4,2	17,6	0,5	0,4

Основною причиною такого стану є те, що в українському законодавстві анульовані податкові пільги для підприємств, які використовують ОПВ. Відсутність в державі економічного регулювання патентної справи, зосередження винахідництва тільки на видачі охоронних документів, призводить до втрати Україною позицій серед країн світової інтелектуальної еліти.

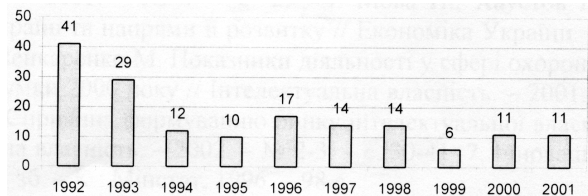

Рис. 4. Охоронні документи УкрДЛТУ

Висновки

1. Сучасні тенденції розвитку економіки такі, що виробництво все більше базується не на переробці природної сировини і матеріальних ресурсів, а на творчому використанні нових ідей і результатів інтелектуальної діяльності. За останні роки в міжнародній торгівлі значно зросли обсяги продажу інтелектуальної власності. Одночасно створюються підприємства, об'єктами діяльності яких є сама інтелектуальна власність. У цей новий сектор ринку входять компанії з трансферу технологій, освоєння і впровадження інновацій, ліцензування та комерціалізації прав інтелектуальної власності.

2. Інтелектуальна власність не розглядається тільки як засіб охорони продукції чи послуг від копіювання, вона вже переміщується у сферу підприємництва і конкурентної боротьби. Величезний актив приховується через недооцінку капіталізації інтелектуальної власності. Ринкова конкуренція змушує будувати власну патентну стратегію на кожному підприємстві. Під нею розуміють використання всіх можливих об'єктів інтелектуальної власності та різних видів їх правової охорони і захисту. Це дасть змогу, крім підвищення конкурентоспроможності:

- відстежувати і завойовувати сприятливі ринкові позиції за умови використання сучасних технологій для виробництва продукції та надання послуг, а також підвищувати ефективність маркетингових досліджень;
- прогнозувати технологічні зміни на базі патентно-інформаційних досліджень, своєчасно реагувати на зміну ринкової кон'юнктури;
- вдосконалити фінансову діяльність, застосовуючи нематеріальні активи для отримання додаткових прибутків.

3. В Україні ще бракує досвіду з використання ресурсів інтелектуальної власності. Яскравий приклад цього – значні інтелектуальні напрацювання у вузівському секторі науки, які залишаються незатребуваними. Чим швидше вони будуть використані, тим скоріше ми отримаємо позитивні результати в економічному розвитку, а ті, хто першими навчиться застосовувати їх, безумовно, займе сильні позиції на ринку.

Література

1. Галиця І. Індустріалізація науки: навіщо?// Урядовий кур'єр. – 25 грудня 2001. – № 240.
2. Яценко М. Інформаційний аналіз і маркетинг в інноваційній діяльності// Інтелектуальна власність. – 2002, 2-3. – С. 42-47.
3. Денисюк В.А., Соловійов В.П. Фактори міждержавного науково-технологічного співробітництва в інноваційній стратегії розвитку економіки України// Наука і наукознавство. – 2001, № 4. – С. 23.
4. Мова Н., Хаустов В. Інноваційна діяльність в Україні та напрями її розвитку// Економіка України. – 2001, № 6. – С. 29-34.
5. Шенкаренко М. Показники діяльності у сфері охорони промислової власності: підсумки 2000 року// Інтелектуальна власність. – 2001, № 4. – С. 23.
6. Меньїло Л. Сприяння формуванню ринку інтелектуальної власності в Україні// Інтелектуальна власність. – 2002, № 2-3. – С. 30-41.
7. Інноваційна діяльність в Україні. Стат. зб. – К.: Мінстат, 1996. – 98 с.